

Narava človekovega dostojanstva

The nature of human dignity

Petra Kleindienst²⁹

Povzetek

Človekovo dostojanstvo preučujejo različne znanstvene discipline, a kljub temu njegova vsebina ni natančno determinirana. Mednarodna skupnost ni nikoli uspela resnično specificirati njegovega pomena, zato se globalni diskurz sooča s pomanjkanjem konsenza na tem področju. Pričujoči članek se prvenstveno osredotoča na vprašanje, ali človekovo dostojanstvo lahko definiramo kot vrednoto in pravno načelo. Ali so morda navedbe o vrednoti in pravnem načelu človekovega dostojanstva aplikativne le na retorični ravni? Ali pa se človekovo dostojanstvo resnično ujema s karakteristikami vrednot in pravnih načel? Z odgovori na ta vprašanja članek predstavlja pomemben prispevek k nadaljnji uporabi koncepta človekovega dostojanstva.

Ključne besede: pravo, ustava, človekovo dostojanstvo, izvorno dostojanstvo, realizirano dostojanstvo, človek.

²⁹ Kontakt: petra.kleindienst@fuds.si.

Abstract

Human dignity has been studied by different scientific disciplines but it is still not precisely determined. The international community has never been able to surely specify its meaning thereby there is no consensus in global discourse. This article primarily focuses on the theorization about human dignity, more specifically on the question whether human dignity could be defined as a value and legal principle. By explaining the theoretical framework of the concept of human dignity the article offers an answer to this question and therefore represents an important contribution to the further legal application of the concept.

Key words: law, human dignity, initial dignity, realized dignity, constitution, human.

Uvod

Čeprav nekateri avtorji in politike prepoznavajo človekovo dostojanstvo kot notranjo vrednost človeka (glej Arieli 2002, Starck 2002, Shultziner 2003), je pomanjkanje širšega skupnega soglasja vodilo do tega, da so različni regionalni sistemi zaščite človekovih pravic dali različen in včasih konflikten pomen temu pojmu (glej Rodriguez 2015). Dilema se pojavi že pri osnovnem razmišljanju o izvoru človekovega dostojanstva. Nekateri ga povezujejo z moralno sposobnostjo oziroma sposobnostjo razuma, ki

dela prav vsakega človeka posebnega. Spet drugi zatrjujejo, da ta posebnost izhaja iz dejstva, da je človek ustvarjen po božji podobi.³⁰ Nekonsistentnost zaznamo tudi, ko na eni strani lahko zasledimo zatrjevanja, da niso vsi ljudje rojeni s človekovim dostojanstvom in da je le tega mogoče izgubiti (na primer Dupre 2009); na drugi strani pa se pojavljajo poudarjanja moderne ideje, da je človekovo dostojanstvo prirojen in bistven del človeka (glej na primer Miguel 2002) ter da ga zato ni mogoče odvzeti na podlagi človeškega ravnanja. Prav tako še vedno ni jasnega soglasja o korelaciji med človekovim dostojanstvom in človekovimi pravicami, v znanstveni literaturi pa lahko zaznamo še številne druge dileme v zvezi s konceptom človekovega dostojanstva.

Dosedanja literatura ne zagotavlja niti minimalnega stabilnega okvira za diskurz o človekovem dostojanstvu na globalni ravni. Lembcke (2013, 212) se zato sprašuje, kaj pravzaprav človekovo dostojanstvo sploh je: »Ali je načelo, norma, pravilo ali aksiom?« in ugotavlja, da so diskusije o tem vprašanju redke. V tem članku se ne osredotočamo na vse obstoječe definicije človekovega dostojanstva. Namesto tega je naš temeljni namen preučiti, ali je dostojanstvo smiselno obravnavati kot vrednoto ali pravno načelo. Z odgovorom na to vprašanje bo članek pomembno prispeval k pravni filozofiji in uporabi koncepta na nekaterih drugih

³⁰ Za razlago o izvoru in historični utemeljitvi človekovega dostojanstva glej Miguel 2002, Lebech 2004, McCrudden 2008, Dan-Cohen 2011, Waldron 2013, Donelly 2013, Baertschi 2014, Ni 2014.

področjih. S člankom bomo preverili hipotezo, da so definicije, ki človekovo dostojanstvo označujejo za vrednoto in pravno načelo, neustrezne.

S ciljem doseganja namena članka bomo v drugem poglavju predstavili teoretični okvir človekovega dostojanstva. Pri tem ne bomo podajali natančne definicije tega pojma, ampak bomo rajši predstavili njegovi temeljni dimenziji, tj. izvorno dostojanstvo in realizirano dostojanstvo. Predstavljen koncept človekovega dostojanstva bo služil kot podlaga za nadaljnje analiziranje. V tretjem in četrtem poglavju bomo razložili karakteristike vrednot in pravnih načel, nato pa ugotovili, ali se obe dimenziji človekovega dostojanstva skladata z navedenimi karakteristikami. Rezultat raziskovanja bo poglobil samo razumevanje temeljnih dimenzij človekovega dostojanstva in odgovoril na temeljno raziskovalno vprašanje: *»Ali človekovo dostojanstvo lahko definiramo kot vrednoto in pravno načelo?«*

Teoretični okvir človekovega dostojanstva

V tem poglavju bomo predstavili teoretični okvir človekovega dostojanstva, na podlagi katerega bomo v članku izvedli nadaljnjo analizo. Teoretični okvir gradimo na prepričanju, da koncept

človekovega dostojanstva sestojata iz dveh temeljnih dimenzij, tj. izvornega in realiziranega dostojanstva. V nadaljevanju bomo natančno razložili navedeni dimenziji in osvetlili njuno medsebojno razmerje.

Izvirno dostojanstvo, prva dimenzija človekovega dostojanstva, implicira spoštovanja vreden status³¹ človeka oziroma status človekove absolutne notranje vrednosti. Označuje dimenzijo človekovega dostojanstva, ki človeku pripada zgolj na podlagi dejstva, da ga umeščamo v skupino bitij človeške vrste. Izvira iz človekove narave kot take in človeška bitja razlikuje od pripadnikov drugih vrst. Indicira torej neke vrste metafizični element, ki je v neločljivi povezanosti s človekom in kot tak obstaja v vsakem času in prostoru. Kadar govorimo o tem, da nihče nima možnosti odvzeti človekovega dostojanstva, imamo v mislih izvorno dostojanstvo. To dimenzijo dostojanstva zato percipiramo kot »univerzalni status«, ki se mu ni mogoče odpovedati, niti ga ni mogoče izgubiti ali njegovo eksistenco omejiti na določeno območje.

Upoštevajoč dejstvo, da so vsi ljudje obdarjeni z izvornim dostojanstvom, ker so človeška bitja, sklepamo, da je prav izvorno

³¹ *Status* označuje položaj; stanje pripadnosti določenemu rangu, vrsti oziroma skupini z vsemi pravicami, obveznostmi in morebitnimi karakteristikami, ki iz tega položaja izhajajo. Status je *spoštovanja vreden*, če gre za pomemben status z znatno težo, kateremu mora njegov nosilec in sočlovek odgovarjati s spoštovanjem (podobno glej Formosa in Mackenzie 2014: 877).

dostojanstvo tisto, ki predstavlja bistvo človeka. Rečemo lahko, da izvorno dostojanstvo konstituira človeško bitje, zato ga označujemo kot »*konstitutivni element*« človeka oziroma osebne identitete. Neločljivost tega elementa od pripadnika človeške vrste človeka dela izjemnega in mu daje posebno vrednost. Izvorno dostojanstvo gre tako z roko v roki z nekaterimi Kantovimi označevanji dostojanstva kot notranje, nepogojne in neprimerljive vrednosti. Če ima nekdo človekovo dostojanstvo, ga po Kantu ni mogoče cenovno ovrednotiti in ne priznava nobenega ekvivalenta.³²

Izvorno dostojanstvo se neizogibno povezuje s položajem oziroma statusom človeka. Ta človeku omogoča, da nasproti sočloveku postavlja zahtevo po spoštovanju in spoštljivem ravnanju ter obnašanju. Z drugimi besedami, takšen položaj človeku prinaša izhodiščno možnost, da od drugih ljudi zahteva, da z njim ravnajo v skladu z vrlino »človečnosti«. Iz tega veje nujnost spoštovanja prav vsakega človeškega bitja in to zgolj iz razloga eksistence njegovega izvirnega dostojanstva. Nujnost spoštovanja človeka nakazuje, da mora biti človek upoštevan kot cilj in nikoli kot sredstvo. Omenjeno mišljenje ima globoke korenine v Kantovi teoriji. Upoštevač koncept človekovega dostojanstva lahko uporabimo sledeči Kantov praktični imperativ: »Deluj tako, da boš človeštvo, bodisi

³² Kant (2002: [Ak 4:434-436]) razloži, kako razlikujemo ceno od dostojanstva. Tisto, kar ima ceno, ima relativno vrednost, kar pomeni, da je lahko kaj drugega položeno na to mesto kot ekvivalent. Dostojanstvo ima v nasprotju s ceno absolutno vrednost.

v tvoji, bodisi v osebi katerega koli drugega človeka, vselej uporabil kot cilj in ne zgolj kot sredstvo« (Kant 2002 [Ak 4:429]). Pogosto se imenuje »dostojanstveno načelo« oziroma »načelo človečnosti« (Monteiro 2014, 206).

Razlago »izvornega dostojanstva« nadgrajujemo s karakteristikami, ki jih navajata Formosa in Mackenzie (2014, 877), ko govorita o »statusu dostojanstva«: to je stalno, stabilno dostojanstvo, ki nima različnih stopenj. Človek ga preprosto nosi v sebi, pri čemer njegov obseg ni merljiv; vsakemu človeku pripada v povsem enakem obsegu: v obsegu, ki človeka dela izjemnega in odličnega. Biti človek zato pomeni biti nosilec izvornega dostojanstva, kar pomeni, da je neodtujljiva človečnost tista, ki posamezniku prinaša spoštovanje.

Do te točke smo ugotovili, da karakteristika neodtujljivosti izvornega dostojanstva implicira, da le tega ni mogoče odvzeti nikomur. To pomeni, da izvornega dostojanstva ni potrebno ščititi s pravnimi akti, saj je le ta del človeka, pa čeprav ta obstoja v izolaciji od vsega drugega. Zagotovo torej lahko potrdimo ugotovitev, da ni potrebna posebna zaščita izvornega dostojanstva. Pri tem pa se sprašujemo naslednje: Ali je morda takšna zaščita nujna v primeru druge, prav tako pomembne dimenzije človekovega dostojanstva, tj. v primeru realiziranega dostojanstva?

Najprej si natančno pogledjmo, kdaj lahko govorimo o realiziranem dostojanstvu. Realizirano dostojanstvo je dimenzija, ki nam pove, kolikšen obseg človekovega dostojanstva je uresničen/realiziran v primeru določenega posameznika. To pomeni, da ni nujno, da vsako človeško bitje, determinirano z izvornim dostojanstvom, sočasno uživa tudi realizirano dostojanstvo. V nasprotju z izvornim je namreč realizirano dostojanstvo nestalno in nestabilno (lahko je samo začasno). Lahko ima različne stopnje, kar pomeni, da ima lahko določena oseba večji ali manjši obseg realiziranega dostojanstva kot sočlovek (Formosa in Mackenzie 2014, 877). Ko rečemo, da je nekdo izgubil svoje dostojanstvo, govorimo o realiziranem dostojanstvu. Podobno se tudi »dostojno vedenje« nanaša na realizirano dostojanstvo in označuje obnašanje, ustrezno statusu subjekta, ki je obdarjeno z izvornim dostojanstvom (Sensen 2011, 146).

Stopnja realiziranega dostojanstva v skladu z našim konceptom sestoji iz dveh elementov, obeh neizogibno potrebnih za formiranje popolnega, celotnega obsega realiziranega dostojanstva:

- človekov odnos do samega sebe (samo-spoštovanje) in
- človekov odnos do soljudi (in vice-versa).

Realizirano dostojanstvo se torej kaže v človekovem odnosu do sebe in drugih ljudi. Pomeni dostojanstvo, ki ga ljudje lahko zaznajo in občutijo v stiku s samim seboj in soljudmi. Vsekakor ne gre zanemariti človekove družabnosti kot široko razširjene karakteristike človekovega življenja.

Človekovo razvijanje, spreminjanje in uspevanje je odvisno od družbenih vezi z drugimi (Nussbaum 1992; Formosa in Mackenzie 2014, 879). Zato je odnos ljudi do določenega posameznika pomemben dejavnik pri doseganju njegovega realiziranega dostojanstva.

Pri tem poudarjamo, da je obstoj izvirnega dostojanstva popolnoma neodvisen od obstoja realiziranega dostojanstva oziroma od dejstva, v kolikšnem obsegu se je dostojanstvo realiziralo v dejanskem življenjskem primeru določenega posameznika. Celo če je realizirano dostojanstvo v celoti minimizirano, človeku v tem primeru še vedno pripada izvorno dostojanstvo kot bistvo vsakega človeškega bitja. Deprivacija oziroma zatiranje posameznika s strani družbe tako lahko na primer vodi do nižje stopnje realiziranega dostojanstva – pri tem izvorno dostojanstvo še vedno eksistira v vsej svoji popolnosti. Tudi še tako skrajna prikrajšanja ljudi, kot je degradacija posameznikov v primeru mučenja in nečloveškega ravnanja, kjer je realizirano dostojanstvo številnih ljudi zreducirano na najmanjši možni obseg, ne morejo biti podlaga za sklep, da je bilo takrat okrnjeno tudi izvorno dostojanstvo ljudi. Le to namreč ne more biti predmet morebitnega odvzema.

Na drugi strani je nemogoče zagovarjati neodvisnost obstoja realiziranega dostojanstva od izvirnega dostojanstva. Realizirano dostojanstvo namreč počiva na izvornem dostojanstvu kot svoji hrbtnici oziroma svojem temelju delovanja. Brez izvirnega dostojanstva bi realiziranemu dostojanstvu primanjkoval osnovni gradnik za njegovo

konstruiranje. Izvorno dostojanstvo tako lahko označimo kot meta-predpostavko, ki človeku prinaša možnost samouresničitve in spoštovanja s strani drugih ljudi. Na kakšen način in v kolikšni meri se bo človek samo-uresničil (v skladu s svojo lastno koncepcijo dobrega življenja) in kolikšno mero spoštovanja bo pridobil s strani soljudi, pa spada v domet realiziranega dostojanstva, in ne vpliva na obstoj izvirnega dostojanstva.

Trditev, da človekovo dostojanstvo ne more biti odvzeto, se nanaša na izvorno dostojanstvo. Trditev, da je človekovo dostojanstvo lahko kršeno, pa se nanaša na realizirano dostojanstvo. In katera od teh dveh temeljnih dimenzij človekovega dostojanstva potrebuje pravno zaščito? Kot smo že ugotovili pravna zaščita ni potrebna iz naslova izvirnega dostojanstva (saj je le to neodtujljivo v deskriptivnem smislu, kar pomeni da ga ni mogoče odvzeti). Ključno je, da to ne velja tudi za drugo dimenzijo človekovega dostojanstva, tj. realizirano dostojanstvo. Prav realizirano dostojanstvo je tisto, zaradi katerega je potrebno človekovo dostojanstvo pravno zaščititi. Pravo in institucije so pri tem v funkciji doseganja večjega obsega realiziranega dostojanstva, oziroma korigiranja in sankcioniranja v primerih, ko je njegova realizacija okrnjena.

Človekovo dostojanstvo kot pravno načelo

Čeprav je dostojanstvo v smislu »pravnega načela« zelo razširjeno v pravnih tekstih³³, Neal (2014, 35-37) dojemanje človekovega dostojanstva kot pravnega načela opisuje kot problematično, njegovi razlagi pa pritrjujemo tudi sami. V nadaljevanju bomo ugotavljali, ali lahko, glede na opisano shemo iz prejšnjega poglavja, človekovo dostojanstvo percipiramo kot pravno načelo. Za odgovor na to vprašanje si najprej pogledjmo, kako definiramo pravno načelo, nato pa preverimo, ali koncept človekovega dostojanstva z izvirno in realizirano dimenzijo ustreza karakteristikam pravnega načela.

Pavčnik (2007, 143) navaja, da *pravno načelo* posreduje vrednostno merilo, kako naj ravnamo v pravnih razmerjih. V skladu s to definicijo so »pravna načela vrednostna merila, ki usmerjajo vsebinska opredeljevanja pravnih pravil in način njihovega izvrševanja« (prav tam, 144). V pravnem diskurzu načelom pripisujemo dimenzijo tehtanja. V primeru da so si pravna načela v konfliktu, lahko eno načelo pretehta drugo načelo, sklicujoč se na okoliščine konkretnega primera. Alexy (2002) prikazuje pravna načela kot optimizacijske zahteve, tj. norme³⁴, ki morajo biti realizirane do največjega možnega obsega, konsistentno z

³³ Glej na primer Alexy 2002, Dworkin 2011, Barroso 2012.

³⁴ Norme lahko delimo na pravila in načela (Alexy 2002).

njihovo težo, glede na pravne in dejanske možnosti. Pravna načela torej predstavljajo imperative, naperjene k optimizaciji, ki so (glede na okoliščine) izpolnjeni do določene mere. V tem smislu so načela v funkciji ustvarjanja koherentnosti v pravu (Peczenik 1996), zato jim pripisujemo relevanten pomen pri pravni argumentaciji (McCormick 1978).

Pravna načela se razlikujejo od pravnih pravil, ki se konkretizirajo v konkretnih posamičnih primerih in so aplikativna v »all-or-nothing« smislu (Dworkin 1978).³⁵ V nasprotju s pravnimi načeli so namreč pravna pravila izrazito izključevalne narave. Zato tudi ne moremo govoriti o uporabi tehtanja oziroma balansiranja med več pravnimi pravili v primeru njihovega konflikta.³⁶ Kadar sta si dve pravni pravili v konfliktu, je eno od teh dveh pravil neveljavno (Alexy 2002, 49; Dworkin 1978, 24-27).³⁷ Medtem ko je torej za pravna načela značilno reševanje konflikta z uporabo tehtanja, je za pravna pravila značilno reševanje konflikta na podlagi veljavnosti pravil (Alexy 2002, 50). Ključno pri tem je, da morajo biti vsa pravna pravila (in s tem normativni del ustave) podčrtana s pravnimi načeli. To ne pomeni, da so pravna načela hierarhično

³⁵ Alexy (2002) trdi, da pravna pravila zagotavljajo jasne razloge za dejanja; pravna načela pa vnaprej zagotavljajo prima facie razloge za dejanja.

³⁶ Dworkin (1978) pravi, da pravna pravila (za razliko od pravnih načel) nimajo teže.

³⁷ Alexy (2002) navaja tudi možnost reševanja konflikta med pravnimi pravili z dodajanjem izjeme za eno od pravil.

pozicionirana nad pravnimi pravili, ampak pomeni, da pravna pravila črpajo svojo vsebino iz pravnih načel. Na ta način se zagotavlja operacionalizacija in normativna konkretizacija pravnih načel.

Preverimo, ali človekovo dostojanstvo iz pravne perspektive lahko interpretiramo kot pravno načelo, tj. kot vrednostno merilo, katerega operacionalizacija reflektira v številnih pravnih pravilih. Če človekovo dostojanstvo definiramo kot pravno načelo, potem ga v skladu z definicijo pravnega načela interpretiramo kot interes, ki je naperjen k optimizaciji. Ker je pravna načela med seboj mogoče tehtati lahko sklepamo, da bi človekovo dostojanstvo kot pravno načelo lahko pretehtalo nad nekaterimi drugimi pravnimi načeli glede na okoliščine konkretnega primera (in obratno). V nadaljevanju bomo ugotavljali, ali navedene trditve resnično lahko pripišemo človekovemu dostojanstvu, in sicer tako njegovi izvorni kot tudi realizirani dimenziji.

Najprej se osredotočimo na dimenzijo izvirnega dostojanstva. Iz pravne perspektive se pojavi težava, ko (izvorno) človekovo dostojanstvo kot pravno načelo pride v konflikt z nekim drugim pravnim načelom. Sodna praksa veleva, da je v takšnem primeru potrebno tehtanje med nasprotujočima si pravnima načeloma. Rezultat takšnega tehtanja je nepredvidljiv in odvisen od konteksta posamičnega primera. To pomeni, da obstaja možnost, da določeno pravno načelo v konkretnem primeru posledično pretehta nad (izvornim) človekovim dostojanstvom, kar pa je

z vidika našega raziskovanja zelo relevantnega pomena. Navedeno namreč implicira, da je (izvorno) človekovo dostojanstvo, v kolikor ga obravnavamo v smislu pravnega načela, lahko odvzeto oziroma je v korist drugih pravnih načel v konkretnem primeru zmanjšano do določene mere. To pomeni, da bi v določenih posamičnih primerih druga pravna načela lahko vplivala na obseg izvirnega dostojanstva.

Opisano razumevanje izvirnega dostojanstva v smislu pravnega načela očitno nasprotuje osnovni definiciji te dimenzije dostojanstva. Kot smo pojasnili v drugem poglavju, je izvorno dostojanstvo neločljivo povezano s človekom in ni omejeno na prostor in čas, v katerem se človek nahaja. Ker je tako rekoč univerzalno, se mu ni mogoče odpovedati, niti ga ni mogoče izgubiti, njegove eksistence pa ni mogoče omejiti. Če izvorno dostojanstvo definiramo kot pravno načelo, pa bi ga bilo v posamičnem primeru mogoče omejiti oziroma zmanjšati njegov obseg v korist drugih pravnih načel. V takšnem primeru izvirnega dostojanstva ne bi bilo mogoče prepoznati kot človekovega bistva, s tem pa tudi ne bi mogli več trditi, da predstavlja konstitutivni element človeka. Zato menimo, da izvirnega dostojanstva ni mogoče definirati kot pravno načelo.

Potem ko smo ugotovili, da izvorno dostojanstvo ne ustreza karakteristikam pravnega načela, bomo preverili tudi, ali morda kot pravno načelo lahko opredelimo realizirano dostojanstvo. Iz drugega poglavja izhaja, da ta dimenzija dostojanstva ni nujno permanentna,

njen obseg pa variira v odvisnosti od človekovega samospoštovanja in njegovih odnosov z drugimi ljudmi. Pravni akti zato s poudarjanjem relevantnosti človekovega (realiziranega) dostojanstva in sankcijami v primeru njegove kršitve težijo k njegovi čim večji realizaciji. Realizirano dostojanstvo torej lahko prepoznamo kot optimizacijsko zahtevo oziroma normo, ki teži k čim večji realizaciji. Lahko je podvrženo tehtanju, kadar pride v konflikt s pravnimi načeli.

Prav pri konfliktu s pravnimi načeli se kaže ena temeljnih distinkcij med izvornim in realiziranim dostojanstvom. Medtem ko druga pravna načela v primeru konflikta ne morejo pretehtati nad izvornim dostojanstvom (saj le tega ni mogoče izgubiti, njegovega obsega pa ni mogoče omejiti), pa lahko pretehtajo nad realiziranim dostojanstvom, kadar z njim pridejo v konflikt (in obratno). Obseg realiziranega dostojanstva se torej lahko ves čas spreminja, v odvisnosti od njegovih temeljnih faktorjev ter pravnih in dejanskih okoliščin. To pomeni, da je v takšnem primeru njegova teža lahko nekoliko zmanjšana v korist drugih pravnih načel. Iz navedenih ugotovitev je mogoče sklepati, da realiziranemu dostojanstvu pripisujemo karakteristike, ki so značilne za pravna načela.

V tem poglavju opisano razumevanje človekovega dostojanstvu implicira, da splošne navedbe o tem, da je človekovo dostojanstvo eno izmed pravnih načel, niso ustrezne. Takšno opredeljevanje človekovega dostojanstva je resnično ustrezno zgolj za eno od dveh dimenzij človekovega dostojanstva, in sicer za realizirano dostojanstvo. Splošna

nakazovanja na to, da je človekovo dostojanstvo pravno načelo, potem takem izvorno dostojanstvo puščajo v senci; oziroma še več – mogoče je celo trditi, da ga negirajo. Ker izvorno dostojanstvo predstavlja temeljni gradnik realiziranega dostojanstva, je le to brez izvornega dostojanstva »izvotljeno«, celoten koncept človekovega dostojanstva pa je v takšnem primeru »nepopoln«. Zato je v primeru opisovanja človekovega dostojanstva nujno potrebno izpostaviti, da eno izmed njegovih dimenzij – realizirano dostojanstvo – lahko prepoznamo kot pravno načelo, kar pa ne velja tudi za njegovo drugo dimenzijo – izvorno dostojanstvo. Pri tem ne gre spregledati dejstva, da je izvorno dostojanstvo nujna predpostavka za optimizacijo realiziranega dostojanstva. Le obe dimenziji skupaj lahko tvorita »izpopolnjen« koncept človekovega dostojanstva.

Človekovo dostojanstvo kot vrednota

V prejšnjem poglavju smo odgovorili na vprašanje, ali človekovo vprašanje lahko označujemo kot pravno načelo. V tem poglavju naše raziskovanje nadaljujemo izhajajoč iz dejstva, da se človekovo dostojanstvo velikokrat opredeljuje kot vrednota, in sicer tako v teoriji kot v praksi. Članek raziskuje, ali je takšno opredeljevanje ustrezno. V ta namen bomo najprej pojasnili pojem vrednote in odgovorili na

vprašanje, ali je možno orisati vzporednice med pravnimi načeli in vrednotami. Nato bomo ugotovili, ali človekovo dostojanstvo, vključujoč njegovo izvorno in realizirano dimenzijo, ustreza temeljnim lastnostim vrednot. Navedeno raziskovanje bo podlaga za sklep, ali človekovo dostojanstvo lahko definiramo kot vrednoto.

Pojem vrednot se uporablja v številnih disciplinah, zaznavamo pa lahko odsotnost konsenza o splošnem razumevanju tega pojma v družbeni znanosti. Deth in Scarbough (2004) pojasnjujeta njegovo uporabo na različnih znanstvenih področjih. V psihologiji se navadno pojem vrednot povezuje s posameznikovimi preferencami, motivi, potrebami, odnosi. Sociologi ga uporabljajo kot družbeni koncept, ko govorijo o normah, navadah, ideologijah, obvezah. Tudi v ekonomiji je tradicija pojma vrednot že zelo dolga; Deth in Scarbough poudarjata povezanost vrednot z osnovnimi ekonomskimi koncepti, kot so na primer korist, menjava, cena itd. Koncept vrednot je aplikativen tudi v antropološki, filozofski in pravni znanosti. Uporaba na omenjenih področjih indicira, da gre za resnično široko razširjen koncept.

Vrednote dandanes obravnavamo kot del družbenega reda. Percipiramo jih kot družbene konstrukte, ki se konstituirajo, ko z njimi soglaša večina pripadnikov določene skupnosti. Prepoznamo jih kot vodila, ki naj bi jih ljudje zasledovali skozi tok njihovega življenja. Rečemo lahko, da nakazujejo standarde družbenega obnašanja, ki usmerjajo interakcije

med ljudmi in človeško ravnanje. Zagotavljajo družbeno stabilnost in predstavljajo cilje oziroma motive, na podlagi katerih posamezniki v konkretni situaciji ravna na določen način. Tako lahko posamezniki razvijejo občutek pripadnosti članom določene družbe, ki jih družijo skupne vrednote. Kluckhohn (1951) je vrednote označil kot eksplicitne ali implicitne koncepcije želenega, ki predstavljajo značilnosti posameznika ali karakteristike skupine, in vplivajo na selekcijo načinov, sredstev in ciljev izvrševanja dejanj.³⁸ Podobno Rokeach (1973) predstavlja vrednote kot vrste prepričanj o specifičnih načinih vedenja ali želenih ciljnih končnih stanjih.³⁹ Parsons in Shils (1951) sta poudarjala, da je družbeno življenje brez skupnih vrednot le stežka mogoče in predstavila idejo o vrednotnih orientacijah. Skladno z njuno teorijo o naravi vrednot so vrednote dobro artikulirane v primeru institucionalizacije vrednotnih oziroma kulturnih vzorcev v določeni družbi. Parsons (1966) je vrednote dojemal kot jedro kulture in jih označil kot kulturne značilnosti, ki usmerjajo delovanje družbe, človekovo ravnanje in vedenje. Predstavljajo nekakšen kontrolni dejavnik družbenega življenja (Spates 1983).⁴⁰ Schwartz in Bilsky (1994)

³⁸ V literaturi lahko zasledimo razpon med vrednotami kot družbenimi koncepti in vrednotami kot individualiziranimi koncepti (glej Deth in Scarbough 2004).

³⁹ Rokeach (1973) razlikuje med terminalnimi in instrumentalni vrednotami. Glej tudi Musek 2004.

⁴⁰ Za potrebe tega članka obravnavamo vrednote kot družbeni konstrukt, kar pa je v nasprotju z nekaterimi pogledi, ki pojmujejo vrednote kot nekaj, kar ima vrednost samo po sebi (glej na primer Kristovič 2014).

navajata, da so vrednote a) pojmovanja oziroma prepričanja, b) zaželeni končni stanja ali vedenja, ki c) presegajo specifične situacije, d) vodijo selekcijo oziroma oceno ravnanj in pojavov, in d) so v medsebojnem razmerju razmeroma relativne.⁴¹ Predstavljajo spoznavne reprezentacije pomembnih človeških ciljev ali motivacij, o katerih morajo ljudje komunicirati z namenom koordiniranja vedenja in obnašanja. Schwartz (2012) vrednote opredeljuje kot prepričanja, zaželene cilje, ki subjekte motivirajo k aktivnemu ravnanju. Predstavljajo standarde oziroma kriterije, ki usmerjajo naše ravnanje s namenom doseganja motivacijskih ciljev in se medsebojno razlikujejo predvsem po vrsti motivacije oziroma cilja, ki ga izražajo.

V tem članku uporabljamo konceptualizacijo vrednot po Dethu in Scarboughu (2004) in vrednote interpretiramo kot koncepcije zaželenega. Vrednote skladno z njuno teorijo lahko razumemo kot želje oziroma zahteve, ki (nujno) vključujejo moralno upoštevanje. Dejavniki upoštevanja morale tu igra relevantno vlogo, kar kaže, da definiranje vrednot zgolj kot želje in preference, ni zadostno. Deth in Scarbough (2004) zato izpostavljata, da vrednote praviloma niso izražene deskriptivno (»I want«), ampak preskriptivno (»I ought«). Potemtakem lahko sklepamo, da so vrednote nekaj, kar presega človekova čustva.

⁴¹ Vrednote se razlikujejo od norm in stališč, ki se navadno vežejo na specifično ravnanje, objekt ali status (na primer na posel, politiko, delovno mesto, prijatelje) in ki so navadno v hierarhičnem razmerju (Schwartz 2012, 4).

Poglejmo si primer: nekdo želi storiti kaznivo dejanje tatvine, ker določeno stvar želi imeti v posesti, vendar nima na voljo ustreznih denarnih sredstev za nakup. Če bo tatvino izvršil, bo deloval v skladu s svojimi čustvi in željami. Če pa se bo uprl svojim čustvom in ne bo izvršil kaznivega dejanja tatvine, bo deloval v skladu z vrednotami, ki zapovedujejo, da si posameznik ne sme prilaščati tuje lastnine. Vrednote torej niso zgolj želje, preference oziroma zahteve, ampak je potrebno poudariti, da o vrednotah lahko govorimo, če želje, preference oziroma zahteve vključujejo tudi moralno noto.

Vrednote so po Dethu in Scarboughu (2004) tesno povezane z dejanji, in sicer v smislu, da kot življenjski cilji lahko vodijo oziroma usmerjajo izvrševanje dejanj, ne določajo pa, katere vrste dejanj morajo biti izvršene z namenom doseganja teh ciljev. Razumemo jih lahko torej kot načela o ciljih, ki jih lahko realiziramo z izvrševanjem dejanj, ne moremo pa jih razumeti kot načela o vrsti dejanj, potrebnih za doseg želenih ciljev. Šele ko so vrednote tesno zvezane z večjo zbirko idej, prepričanj, konceptov, imajo lahko učinke na dejanja (na primer na razmišljanje, ravnanje, presojanje, odnosi, vedenje itd.). Same po sebi vrednote zato ne morejo biti predmet raziskav neposrednega opazovanja. Šele zaradi njihove povezave z dejanji so relevantne na področju empiričnega raziskovanja (Deth in Scarbough 2004).

Družbene vrednote že od nekdaj lahko povezujemo s pravom. Pravo namreč odseva težnje, vrednote in interese družbe. Lahko bi rekli, da naj bi pravo ves čas nastopalo v tandemu z družbenimi vrednotami kot komponentami družbene strukture. Vrednote namreč v resnično demokratični državi percipiramo kot dejavnik socializacije in razvoja. Na tem mestu se sprašujemo, ali je racionalno in smiselno govoriti o človekovem dostojanstvu kot o vrednoti. Zato želimo ugotoviti, ali lahko človekovo dostojanstvo, upoštevajoč definicijo pojma vrednote, umestimo v obseg vrednot.

Sklicujoč se na Alexy-ja, v pravno filozofskem kontekstu lahko trdimo, da so vrednote zelo blizu načelom. Alexy (2002; glej tudi Peczenik 1996) izpostavlja vsaj dva dejavnika, ki kažeta na povezavo med pravnimi načeli in vrednotami. Prvič, tako kot lahko pravna načela med seboj tehtamo, lahko enako izvršujemo tudi v primeru vrednot. Drugič, zadoščanje načelom nastopa z roko v roki z realiziranjem vrednot. Tako na primer izjave sodišč o načelih, ki bi bile preoblikovane v smislu vrednot, v Alexy-jevem smislu ne bi izgubile svojega pomena, kar pomeni, da vsako načelo izraža neko vrednoto.⁴²

Alexy (2002, 88) poudarja razliko med tem, da *Y ima vrednost* (*»something has value«*); in med tem, da *Y je vrednota* (*»something is a*

⁴² Za drugačen način dojemanja razmerja med načeli in vrednotami glej na primer Hage (1997).

value«). Če rečemo, da Y ima vrednost, to implicira vključenost Y-ja v (o)vrednotenje (ocenjevanje) oziroma v proces vrednotnega presojanja. V tem primeru je Y (na primer nek predmet, artefakt, ideja, izkušnja, posel itd.) objekt (o)vrednotenja. Če pa rečemo, da je Y vrednota, s tem definiramo vrednoto kot kriterij (o)vrednotenja, kar pomeni, da vrednota predstavlja premiso za (o)vrednotenje. Tako je lahko na primer avto ovrednoten glede na hitrost, ceno, udobje, ekonomičnost itd.; vrednota v tem primeru predstavlja določen ideal. V opisanem kontekstu so načela v tesni korelaciji z vrednotami: načela predstavljajo tisto, kar je prima facie obvezno, medtem ko vrednote kažejo tisto, kar je prima facie najboljše (Breasail 2005). V nadaljevanju bomo ugotavljali, ali v tem poglavju opisane lastnosti vrednot lahko pripišemo človekovemu dostojanstvu, in sicer tako njegovi izvorni kot tudi realizirani dimenziji.

Najprej se osredotočimo na dimenzijo izvornega dostojanstva. Preverimo, ali skladno z zgoraj opisano teorijo vrednot lahko izvorno dostojanstvo štejemo med vrednote. Zagotovo lahko trdimo, da je izvorno dostojanstvo nekaj, kar presega človekova čustva, kar je skladno z lastnostmi vrednot. Kljub temu pa je potrebno izraziti skepticizem: če je izvorno dostojanstvo resnično lahko opredeljeno kot vrednota, to pomeni, da predstavlja cilj oziroma motiv, ki ga želimo doseči in ki usmerja posameznikovo ravnanje in odnose med ljudmi. Kako lahko izvorno dostojanstvo, ki predstavlja del človekovega bistva, in sicer zgolj

zaradi dejstva, da je nekdo pripadnik človeške vrste, hkrati predstavlja koncepcijo zelenega, željo, preferenco itd. (kot to velja za vrednote)? Izvirno dostojanstvo samo po sebi obstoja kot metafizična karakteristika, ne glede na človekove interakcije s svetom. Indicira status absolutne notranje vrednosti, ki je na človeka vezan sam po sebi, zato ga ne moremo hkrati označevati zgolj kot željo ali preferenco moralne narave. Ne predstavlja namreč nekega cilja, h kateremu šele stremimo oziroma nekega ideala, ki se mu skušamo približati. Namesto tega označuje nekaj, kar je človeku dano že po naravi in zato kakršno koli razpravljanje o približevanju izvirnemu dostojanstvu ni in ne more biti smiselno. Zatorej izvirno dostojanstvo ni niti nekaj, kar bi bilo lahko izraženo deskriptivno (»I want«), niti preskriptivno (»I ought«) (glej Deth in Scarbough 2004). Namesto tega bi bilo bolj smiselno uporabiti izraz »It is«. V tem odstavku ugotovljene navedbe jasno kažejo, da izvirnega dostojanstva ne moremo enačiti z vrednoto.

Preverimo, ali morda med vrednote lahko štejemo realizirano dostojanstvo. Ta dimenzija v nasprotju z izvirnim dostojanstvom ne obstoja sama po sebi, ampak se začne uresničevati šele na podlagi človekovega odnosa do samega sebe in njegovih odnosov s sočlovekom. Označuje praktično dimenzijo človekovega dostojanstva. Navedeno implicira, da realizirano dostojanstvo – v nasprotju z izvirnim dostojanstvom - lahko percipiramo kot željo oziroma cilj, h kateremu naj bi človek stremel pri svojem delovanju, kot to velja za vrednote.

Tendenca k doseganju čim večje stopnje realiziranega dostojanstva je torej tista, ki usmerja posameznikovo delovanje. Upoštevajoč definicijo vrednote lahko potem takem realizirano dostojanstvo predstavlja zaželeno končno stanje, koncepcijo zaželenega, željo oziroma preferenco, ki vključuje moralni aspekt. To nakazuje tudi, da realizirano dostojanstvo v smislu vrednote lahko tehtamo, kadar pride v konflikt z drugo vrednoto. Končno naj poudarimo tudi, da je realizirano dostojanstvo skladno z definicijo vrednot po Deth in Scarbough (2004), izraženo preskriptivno («I ought»). Ker seveda lahko pride pri delovanju v skladu z vrednoto realiziranega dostojanstva do kršitev in napak, pravni instrumenti tu igrajo relevantno vlogo. Pravo in institucije so namreč v funkciji doseganja večjega obsega realiziranega dostojanstva, oziroma korigiranja in sankcioniranja v primerih, ko je njegova realizacija okrnjena.

Zaključek

Človekovo dostojanstvo se v številnih kontekstih že dolgo opisuje kot vrednoto in pravno načelo. Domnevamo, da lahko eno od ključnih iniciativ za takšno označevanje človekovega dostojanstva pripišemo sprejetju Splošne deklaracije o človekovih pravicah in na njeni podlagi sprejetih številnih drugih pravnih instrumentov; relevantno noto pa je prav gotovo dodala še sodna praksa. Množične kršitve človekovega dostojanstva v preteklosti so namreč pripeljale do popularizacije

človekovih pravic in temeljnih vrednot, pri čemer številni subjekti človekovo dostojanstvo pogosto razglašajo kot temeljno vrednoto oziroma načelo. V populističnem smislu so k temu prispevale izjave političnih akterjev in medijev, ki se pogosto sklicujejo na vrednoto oziroma načelo človekovega dostojanstva. V tem članku predstavljen teoretični koncept človekovega dostojanstva kaže, da so takšne izjave uporabne le na retorični ravni.

Kljub številnim implikacijam v raziskavah, znanstvenih tekstih in pravnih aktih, ki pričajo ravno o nasprotnem, namreč ne moremo potrditi, da človekovo dostojanstvo samo po sebi spada v domet vrednot. Nemogoče je namreč pojasniti, da izvorno dostojanstvo (kot ena izmed temeljnih dimenzij koncepta človekovega dostojanstva) predstavlja ciljno in zaželeno končno stanje, h kateremu posameznik stremi v skladu s svojim vedenjem in ravnanjem. Izvorno dostojanstvo je namreč prirojeno in lastno vsakemu človeku, oziroma še več, izvorno dostojanstvo je tako imenovani konstitutivni element človeka. Zato lahko trdimo kvečjemu, da v domet vrednot lahko umestimo dimenzijo realiziranega dostojanstva. S takšnim konceptom ne negiramo možnosti, da izvorno dostojanstvo lahko predstavlja motivacijo za določeno aktivno ravnanje posameznikov, vendar končni cilj le te ni doseganje eksistence izvirnega dostojanstva, temveč le doseganje čim večjega obsega realiziranega dostojanstva.

Pri tem naj poudarimo, da so trditve o tem, da izvorno dostojanstvo ni vrednota, možne le pod predpostavko, da vrednote obravnavamo kot družbeni konstrukt. Kakor hitro začnemo vrednote interpretirati kot nekaj, kar ima vrednost samo po sebi (Kristovič 2014), pojmovanje izvornega dostojanstva ponovno postane predmet razprave.

Podobno ne moremo trditi, da je ustrezno, če človekovo dostojanstvo definiramo kot pravno načelo. Karakteristike pravnega načela se ujemajo zgolj z realiziranim dostojanstvom, ne pa tudi z izvornim dostojanstvom. S tem nikakor ne minimiziramo relevantnosti človekovega dostojanstva kot pravnega načela, ampak zgolj poudarjamo, da je za konsistentnost celotnega koncepta nujno potrebno dodati še dimenzijo izvornega dostojanstva. Le v kombinaciji izvorne in realizirane komponente lahko človekovo dostojanstvo, v temelju osnovano na metafizični osnovi, pojasnimo in presežemo nivo izvotljenega koncepta. Na ta način lahko odgovorimo na številna filozofska pravna vprašanja, ki človekovo dostojanstvo postavljajo v luč dvoumnosti in neskladij.

Pričujoči članek potrjuje, da so implikacije o tem, da je človekovo dostojanstvo eno izmed pravnih načel in vrednot, neustrezne. Zato se jim je potrebno čim bolj izogibati. Verjetno jih ne bomo zlahka preprečili v kontekstu vsakdanje in medijske rabe, vsekakor pa je v prvi vrsti potrebno poskrbeti za pravilno rabo pomena človekovega dostojanstva v pravnem diskurzu. Predvsem je to relevantno za bodočo ustavno sodno

prakso. Nekontrolirano sklicevanje na človekovo dostojanstvo kot vrednoto in pravno načelo ob strani pušča izvorno dostojanstvo, ki predstavlja bistvo samega človeka. Ustavno sodišče njegovega pomena ne bi smelo zanemariti oziroma neustrezno mešati z realiziranim dostojanstvom, saj bi kot varuh ustave moralo v prvi vrsti dati poseben pečat tistemu, kar celotno ustavo uokvirja in ji daje izjemen pomen. V nasprotnem primeru bomo v ustavno sodnih interpretacijah še naprej priča nekonsistentnosti, kar pa zagotovo ni dobra podlaga za enotno sodno prakso in argumentiranje sodnih odločitev. Na tak način človekovo dostojanstvo še naprej ostaja odprto za sodno manipulacijo, priložnosti za sodno diskrecijo na tem področju pa se tako še zvišujejo.⁴³ To pa pomeni še manj možnosti, da bi pomen človekovega dostojanstva razumeli in pravilno aplicirali tudi običajni državljani. Posledično je tudi manj možnosti, da bi se vsi pripadniki človeške vrste začeli zavedati obstoja izvirnega dostojanstva, kar je osnovni pogoj za doseganje čim višje stopnje realiziranega dostojanstva. Zavedanje posameznikov o obstoju in pomenu izvirnega dostojanstva je namreč relevanten korak za graditev realiziranega dostojanstva. Brez tega je okrnjena možnost samo-realizacije vsakega posameznika, ki pa je navsezadnje eden temeljnih namenov demokratične ureditve.

⁴³ Problem sodne manipulacije in diskrecije v povezavi s človekovim dostojanstvom in človekovim pravicami omenja McCrudden (2008).

Izvirno dostojanstvo torej ni samo sebi namen, ampak je osnova za realizirano dostojanstvo. Še več – prepoznavamo ga kot metafizično predpostavko celotnega pravnega sistema, ki pa v sam sistem ne vstopa. Nahaja se izven ustavnega sistema, hkrati pa je predpostavka vsega, kar se v tem ustavnem sistemu dogaja. Razprava o tem, ali je izvirno dostojanstvo vrednota oziroma pravno načelo pri tem ni smiselna, ker je le to absolutno in ga pojmovno ni mogoče kršiti in uničiti.

Enders (2011) zagovarja človekovo dostojanstvo kot deskriptiven koncept, kar so nekateri označili kot konflikten pogled (Lembcke 2013). Po Endersovi teoriji človekovega dostojanstva ni mogoče pridobiti niti izgubiti, zato tudi ni smiselna trditev, da država zagotavlja človekovo dostojanstvo. Če upoštevamo v tem članku predstavljen koncept človekovega dostojanstva z izvirno in realizirano dimenzijo, se Endersova teorija ne zdi več tako konfliktna. Jasno je namreč, da je Enders impliciral na izvirno dimenzijo človekovega dostojanstva, na podlagi katere ima liberalni sistem svoj začetek in konec v subjektiviteti individuuma (Enders 2011; Lembcke 2013). Izvirno dostojanstvo tako rekoč kreira celoten ustavni demokratični red in je vrhovni kriterij njegovega obstoja. Konkretno vsebino pa začne dobivati z ustvarjanjem pravnih pogojev v ustavnem aktu, pri čemer že prehaja na polje realiziranega dostojanstva. Vsi pravni postopki se tako izvajajo ob upoštevanju realiziranega dostojanstva, obstoj izvirnega dostojanstva pa je pri tem v funkciji temeljnega vodila in sicer tako pri ustvarjanju in

aplikaciji pravnih norm kot tudi sprejemanju sodnih odločitev in njihovi argumentaciji.

Omenjeno razmišljanje o človekovem dostojanstvu nas pripelje do ideje, da je moč orisati določene podobnosti med karakteristikami izvornega dostojanstva in Kelsnove »temeljne norme«. Kelsen (1967) je pravni sistem videl kot hierarhijo norm, v kateri je vsaka norma izpeljana iz druge norme, ki je prvi normi superiorna. Višje norme torej avtorizirajo ustvarjanje nižjih norm in so osnova za njihovo veljavnost. Pri tem hierarhična veriga veljavnih norm ne vodi v neskončnost, ampak se združuje v skupnem temelju, ki ga prepoznamo v tako imenovani »temeljni normi« (»Grundnorm«). Medsebojno povezan sistem pravnih norm oziroma celoten pravni sistem torej izvira iz enega vira – norme najvišjega reda, ki je pogoj za veljavnost vseh ostalih norm.

Tu se naslanjamo na Gardnerjevo (2012) razumevanje Grundnorme v smislu, da le ta ne gradi zidu med pozitivnim in naravnim pravom. Namesto tega jo v skladu z Gardnerjem obravnavamo kot hipotezo in predpostavko, ki pozitivno in naravno pravo zbližuje. Smatramo, da pravo ni obvezujoče, ker je postulirano (kar je značilno za tradicijo pozitivnega prava); niti ni postulirano, ker je obvezujoče (kar je značilno za tradicijo naravnega prava). V Kelsnovem smislu je dilema med pozitivnim in naravnim pravom rešena s trditvijo, da je pravo »pravilnost institucionaliziranega«. Čeprav se Kelsnovo teorijo pogosto razlaga na

način, da je pravo veljavno, ker je postulirano, je Grundnormo potrebno videti v luči temeljnega vira veljavnosti pravnega sistema. Pri tem le ta ni veljavna, ker je postulirana; niti ni postulirana, ker je veljavna. Njena veljavnost je osnovana na njeni lastni vsebini. Zадnje ne gre razumeti v smislu, da so razlogi za spoštovanje prava oziroma Grundnorme lahko izključno moralne narave, podobno kot tudi na primer ne gre razumeti, da so razlogi za vero v boga lahko izključno moralne narave. Tako imajo ljudje lahko vero v pravo ali Grundnormo iz preprostega razloga, da jim dobro služi in jim zagotavlja tisto, kar potrebujejo. To pomeni, da njihovo prepričanje v pravo oziroma Grundnormo ni osnovano na iracionalni podlagi (Gardner 2012).

Vprašanje je, ali lahko izvorno dostojanstvo pojmuemo v luči Kelsnove temeljne norme. V primeru pozitivnega odgovora na to vprašanje, bi pomenilo, da ustava kot najvišji nacionalni pravni akt izhaja iz izvornega dostojanstva. Ta v tem primeru ni zgolj temelj realiziranega dostojanstva, temveč predstavlja osnovo celotnemu pravnemu redu. Če predpostavimo, sklicujoč se na pravne dokumente, da naj bi demokratični pravni red počival na človekovem dostojanstvu, iz katerega izvirajo vse ostale pravice, je morda takšen zaključek tudi smiseln. Če človekovo dostojanstvo (beri: izvorno dostojanstvo) priznavamo kot izhodišče demokratične vladavine, v njem lahko prepoznamo elemente Kelsnove temeljne norme. Izvorno dostojanstvo je v smislu Kelsnove teorije predpostavka vsega ostalega in posamezniku daje možnost samo-

realizacije. Pri tem je bistveno, da samo-realizacija (in s tem realizirano dostojanstvo) ni mogoča brez eksistence temeljne norme, tj. izvirnega dostojanstva.

Omenjene ugotovitve so skladne tudi z Lembcke-ovo teorijo (2013), ki nanašajoč se na Zvezno ustavno sodišče Nemčije ugotavlja, da človekovo dostojanstvo ni zgolj ustavno načelo – tj. načelo, konstituirano z ustavo (»a constitutional principle«), ampak tudi ustavodajno načelo – tj. konstitutivno načelo same ustave (»a constituent principle«). Lembcke zato zatrjuje, da človekovo dostojanstvo kot ustavodajno načelo ni odvisno od ustave in ustavnega reda. Tisto, kar človeka dela unikatnega, se nahaja za pravnimi okviri. V Lembcke-ovem ustavnem načelu človekovega dostojanstva prepoznavamo realizirano dostojanstvo, v ustavodajnem načelu pa izvorno dostojanstvo. Morda uporaba izraza »načelo« na tem mestu niti ni ustrezna, saj izvorno dostojanstvo daleč presega karakteristike pravnega načela. Kot meta-predpostavka namreč uokvirja celoten ustavni sistem in predstavlja njegov temelj.

Na podlagi tega članka lahko potrdimo v uvodu zastavljeno hipotezo. Definicije o človekovem dostojanstvu kot o vrednoti in pravnem načelu torej niso ustrezne. Pri definiranju je namreč potrebno vzeti v obzir obe dimenziji človekovega dostojanstva in ju ustrezno umestiti v teoretični koncept. Le ta na način lahko presežemo nivo »nepopolnega« oziroma »izvotljenega« človekovega dostojanstva.

Literatura

Alexy, Robert. 2002. *A Theory of Constitutional Rights*. Translated by Julian Rivers. Oxford: Oxford University Press.

Arieli, Yehoshua. 2002. »On the necessary and sufficient conditions for the emergence of the doctrine of the dignity of man and his rights.« In *The concept of human dignity in human rights discourse*, edited by David Kretzmer, Eckart Klein. 1-17. New York: Kluwer Law International.

Baertschi, Bernard. 2014. »Human Dignity as a Component of a Long-Lasting and Widespread Conceptual Construct.« *Bioethical Inquiry* 11: 201–211. DOI 10.1007/s11673-014-9512-9.

Barroso, Luís Roberto. 2012. »Here, There, and Everywhere: Human Dignity in Contemporary Law and in the Transnational Discourse.« *Boston College International and Comparative Law Review* 35 (2): 330-393.

Breasail, Jr., Samuel M. 2005. »Weighing and Balancing through Conditional Logics.« *Proceedings of the 21st IVR World Congress, 12-17 August, 2003, Part 2, Law and practice*. International Association for

Philosophy of Law and Social Philosophy, edited by Svein Eng. 86-93. Stuttgart: F. Steiner.

Dan-Cohen, Meir. 2011. »A Concept of Dignity.« *Israel Law Review* 44 (9). <http://scholarship.law.berkeley.edu/facpubs/1882>.

Deth, Jan W. van and Scarbrough, Elinor. 2004. »The Concept of Values.« In *The Impact of Values*, edited by Jan W. van Deth and Elinor Scarbrough. 21-47. Oxford: Oxford University Press.

Donnelly Jack. 2013. *Universal human rights in theory and practice*. New York: Cornell University Press.

Dworkin, Ronald. 1978. *Taking Rights Seriously*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Dworkin, Ronald. 2011. *Justice for Hedgehogs*. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Dupre, Catherine. 2009. »Unlocking Human Dignity: Towards a Theory for the 21st century.« *European Human Rights Law Review* 2: 190-205.

Enders, Christoph. 2011. »Art. 1.« In: *Berliner Kommentar zum Grundgesetz*, edited by Karl Heinrich Friauf and Wolfram Höfling. Berlin.

Formosa, Paul and Catriona Mackenzie. 2014. »Nussbaum, Kant, and the Capabilities Approach to Dignity« *Ethical Theory and Moral Practice*, January: 1–18. DOI: 10.1007/s10677-014-9487-y.

Gardner, John. 2012. »Law as a Leap of Faith.« Oxford: Oxford University Press.

Hage, Jaap C. 1997. Reasoning with Rules. An Essay on Legal Reasoning and Its Underlying Logic. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. <http://dx.doi.org/10.1007/978-94-015-8873-7>.

Kant, Immanuel. 2002. *Groundwork for the Metaphysics of Moral*. Trans. and Ed. Allen W. Wood. New Heaven: Yale University Press.

Kelsen, Hans. 1967. *Pure Theory of Law*. Trans. Max Knight. Berkeley: University of California Press.

Kluckhohn, Clyde. 1951. »Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification.« In *Toward a general theory of action*, edited by Talcott Parsons and Edward A. Shils, 388-433. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Kristovič, Sebastjan. 2014. *Reševanje krize smisla sodobnega človeka: osnove logoterapije*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Lebech, Mette. 2004. »What Is Human Dignity?« *Maynooth Philosophical Papers* (2004) 2: 59-69.

Lembcke, Oliver W. 2013. »Human Dignity – a Constituting and Constituted Legal Principle. Some Perspectives of a German Discourse.« *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, Beiheft 129 (Human Dignity as the Foundation of Law)*: 207-231.

McCrudden, Christopher. 2008. Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights. *European Journal of International Law* 19 (4): 655–724. DOI: 10.1093/ejil/chn043.

McCormick, Neil. 1978. *Legal Reasoning and Legal Theory*. Oxford: Clarendon Press.

Miguel, Carlos Ruiz. 2002. »Human Dignity: History of an Idea.« *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts* 50: 281-299.

Monteiro, A. Reis. 2014. *Ethics of Human Rights*. Springer International Publishing. DOI:10.1007/978-3-319-03566-6.

Musek, Jan. 2004. »Raziskovanje vrednot v Sloveniji in vrednotni univerzum Slovencev.« V *Pogovori o prihodnosti Slovenije pri predsedniku republike. O vrednotah*, 151-167. Ljubljana: Urad Predsednika Republike.

Neal, Mary. 2014. »Respect for human dignity as 'substantive basic norm'.« *International Journal of Law in Context* 10 (1): 26-46.

Ni, Peimin. 2014. »Seek and You Will Find It; Let Go and You Will Lose It: Exploring a Confucian Approach to Human Dignity.« *Dao* 13: 173–98. DOI: 10.1007/s11712-014-9381-2.

Nussbaum, Martha C. 1992. »Human Functioning and Social Justice: in Defense of Aristotelian Essentialism.« *Political Theory* 20 (2): 202–246. DOI: 10.1177/0090591792020002002.

Parsons, Talcott and Edward A. Shils. 1951. »Values, Motives and Systems of Action.« In *Toward a General Theory of Action*, edited by Talcott Parsons and Edward A. Shils, 47-275. NY: Harper.

Pavčnik, Marijan. 2003. »Razlaga (razumevanje) prava.« *Pravnik* 58 (6/8): 363-388.

Pavčnik, Marijan. 2007. *Teorija prava: prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: GV Založba.

Pavčnik, Marijan. 2012. »Teža (pomen) pravnih načel.« *Podjetje in delo*, 6/7: 1056.

Peczenik, Aleksander. 1997. »Jumps and Logic in the Law.« In *Logical Models of Legal Argumentation*, edited by Henry Prakken and Giovanni Sartor. 141-174. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. DOI 10.1007/978-94-011-5668-4.

Rodriguez, Philippe-André. 2015. »Human dignity as an essentially contested concept.« *Cambridge Review of International Affairs* 28 (4): 743-756. DOI: 10.1080/09557571.2015.1021297.

Rokeach, Milton. 1973. *The nature of human values*. New York: Free Press.

Schwartz, Shalom H. and Bilsky, Wolfgang. 1994. »Values and Personality.« *European Journal of Personality* 8: 163-181.

Sensen, Oliver 2011. *Kant on Human Dignity*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

Shultziner, Doron. 2003. »Human Dignity – Functions and Meanings.« *Global Jurists Topics* 3 (3): 1-21.

Spates, James L. 1983. »The Sociology of Values.« *Annual Review of Sociology*, 9: 27-49. <http://www.jstor.org/stable/2946055>.

Starck, Christian. 2002 »The Religious and Philosophical Background of Human Dignity and Its Place in Modern Constitutions.« In *The concept of human dignity in human rights discourse*, edited by David Kretzmer, Eckart Klein. 179-193. New York: Kluwer Law International.

Šturm, Lovro et al. 2002. *Komentar Ustave Republike Slovenije*. Edited by Lovro Šturm. Kranj: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije.

Waldron, Jeremy. 2013. Is Dignity the Foundation of Human Rights? *Public Law and Legal Theory Paper Series. Working paper* 12-73. New York University, School of Law. URL: http://lsr.nellco.org/nyu_plltwp/374.